

HYLÄTTY TALONPOIKA JA PORVARISLESKI

ERÄÄN PARIN TARINA 1600-LUVUN TURUSTA

Mari Välimäki

Somerolainen talonpoika Zachris Thomasson pyysi vuonna 1688 naapuriltaan Mats Bertilssonilta apua vaimon etsimisessä. Zachris halusi vaimokseen kunniallisen leskirouvan kaupungista, ja Mats suostui hänelle puhemieheksi. Niinpä seuraavalla matkallaan Turkuun Mats piti silmänsä auki. Hän majoittui porvari Johan Clemetsson Kimalaisen taloon ja sai pian kuulla talon isännän kuolleen. Mats ymmärsi löytäneensä oivan vaimoehdokkaan ystävälleen Zachrikselle ja aloitti heti neuvottelut Johanin lesken, talon emäntä Malin Jörensdotterin kanssa. Zachris oli antanut Matsille mukaan lahjoja kihlausta varten, jotka Mats nyt välitti Malinille. Leskirouva otti lahjat vastaan mutta ainoastaan ehdollisesti; hän halusi nähdä Zachriksen ennen kuin suostuisi tälle vaimoksi. Pari tapasi toisensa saman vuoden marraskuussa, kun Zachris saapui Turkuun ja asettui asumaan Kimalaisen taloon. Zachriksen mukaan pari eli kuin aviopari seuraavaan helluntaihin asti, jolloin Malin yllättäen hylkäsi miehen.¹ Zachris ei suostunut nielemään hylätyksi tulemistä ja vei asian oikeuteen. Hän syytti Malinia avioliittolupauksen rikkomisesta.

Malinin ja Zachriksen tapausta käsiteltiin vuosina 1689 ja 1690 Turun kämnerin- ja raastuvanoikeudessa sekä tuomiokapitulissa. Kyse ei ollut poikkeuksellisesta syytöksestä tai rikoksesta, sillä turkulaisissa tuomioistuimissa käsiteltiin vuosittain useita avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneitä tapauksia. Itse asiaa tapaus liittyi hyvin arkipäiväiseen elämänkulkuun; miehet ja naiset ihastuivat, rakastuivat ja solmivat suhteita tai sitten puhtaasti etsivät aviokumppania kuten Zachris. Suhteet eivät aina johtaneet avioliittoon, ja erotilanteessa osa tapauksista tuotiin oikeuteen ratkaistavaksi.

Malinin ja Zachriksen tapauksesta tekee mielenkiintoisen se, että Zachris toi asian käräjille. Yleensä nimittäin nainen syytti miestä avioliittolupauksen rikko-

misesta.² Tutkin, mitä tavallisuudesta poikkeava tapaus voi kertoa meille kihlautumisen ja avioitumisen tavoista ja avioliittolupauksen rikkomiseen liittyneiden tapausten käsittelystä tuomioistuimissa. Tarkastelen myös, mitä tapaus kertoo miehyydestä ja naiseudesta uuden ajan alussa.

Avioliittolupauksen rikkominen oli vuoden 1686 kirkkolain mukaan rikos. Rikos tapahtui, kun mies ei halunnut avioitua naisen kanssa, jolle oli antanut avioliittolupauksen ja jonka kanssa oli ollut sukupuoliyhteydessä.³ Rikoksen tutkiminen ja tuomitseminen kuului osittain maallisen, osittain kirkollisen tuomiovallan piiriin. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan maallisten tuomioistuinten tehtävänä oli tutkia ja tuomita riidat kihlauksesta tai kihlalahjoista. Maallisten tuomioistuinten tehtävänä oli myös tutkia tapaukset, joissa kihlparin toista osapuolta, miestä tai naista, epäiltiin esiaviollisesta seksistä tai huoruudesta. Lisäksi maallisten tuomioistuinten tuli tutkia tapaukset, joissa kihlparista toinen väitti parin olleen sukupuoliyhteydessä kihlauksen aikana ja toinen kielsi teon.⁴

Turussa asioita tutki pääasiassa kämnerinoikeus, joka toimi kaupungissa alioikeutena.⁵ Asiasta oli mahdollista valittaa raastupaan, missä myös Zachriksen ja Malinin tapausta käsiteltiin. Näiden kahden oikeusasteen lisäksi tapausta tutkittiin Turun tuomiokapitulissa. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan kirkollisen tuomioistuimen eli tuomiokapitulin tuli tutkia ja tuomita, oliko kihlaus ja/tai avioliitto solmittu oikealla ja paria sitovalla tavalla. Lisäksi tuomiokapitulilla oli valta päättää, olivatko oikeudelle esitetyt perustelut kihlauksen tai avioliiton purkamiseksi päteviä ja lainmukaisia.⁶

Malin Jörensdotter ja Zachris Thomassonin kohdalla tutkittiin kaikkia edellä mainittuja seikkoja. Molemmat heistä kertoivat oikeudelle näkemyksensä tapahtumien kulusta, mutta toivat oikeuteen myös todistajia tukemaan omaa näkökulmaansa. Malinin, Zachriksen ja heidän todistajiansa lausunnot löytyvät Turun kämnerin- ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoista vuosilta 1689–1690. Tuomiokapitulin näkemyksiä ja päätöksiä tapaukseen liittyen on referoitu maallisten tuomioistuinten pöytäkirjoihin. Tämä on ainoa keino päästä käsiksi tuomiokapitulin näkemykseen tapauksesta, sillä tuomiokapitulin pöytäkirjat ovat tuhoutuneet käsitellyiltä vuosilta. Kämnerin- ja raastuvanoikeuden tuomiokirjat ovat ainoa kirjallinen lähde Zachris Thomassonin ja Malin Jörensdotterin välisestä avioliittolupauksen rikkomistapauksesta.

Tuomiokapitulissa, kämnerissä ja raastuvassa

Malin Jörensdotterin ja Zachris Thomassonin tapauksen käsittely aloitettiin tuomiokapitulissa, sillä vuoden 1686 kirkkolain mukaan kihla- ja avioeroon liittyneet tapaukset tuli tuoda aina ensin tuomiokapituliin. Tuomiokapitulissa parin välistä tilannetta yritettiin sovittelalla. Jos sovittelu ei onnistunut, asia siirrettiin maalliseen oikeuteen, kuten tehtiin myös Zachriksen ja Malinin tapauksessa.⁷ Kämnerinoikeudessa kuultiin sekä Zachrista että Malinia ja heidän kutsumiaan todistajia. Zachris pyrki kaikin keinoin osoittamaan tuomioistuimelle, että pari

oli vihkimystä vaille naimisissa. Hän esitti todisteita siitä, että oli kihlannut Malinin lain edellyttämällä tavalla ja että pari oli ollut sukupuoliyhteydessä. Vuoden 1686 kirkkolain mukaan pari tuli tällöin vihkiä avioliittoon.⁸ Malin puolestaan pyrki todistajiansa avulla osoittamaan, että hän oli torjunut Zachriksen ja palauttanut kihlalahjat, eikä parin välillä ollut tapahtunut yhdyntää.

Kämnerinoikeus tutki, pitivätkö Zachriksen väitteet paikkansa: oliko pari kihlautunut ja löytyikö todisteita sukupuolisesta kanssakäymisestä. Ruotsalainen lainsäädäntö tunnisti kaksi kihlautumisen tapaa, julkisen ja yksityisen. Julkinen kihlaus toimitettiin todistajien läsnä ollessa, ja kihlauksen saattoi tällöin toimittaa joko maallikko tai pappi. Yksityinen kihlaus, jota kutsuttiin toisinaan myös salaiseksi kihlauseksi, tapahtui parin välillä ilman todistajia tai varsinaista kihlausemmonia.⁹ Zachriksen ja Malinin välinen kihlaus sisälsi elementtejä sekä julkisen että yksityisen kihlautumisen tavoista.

Zachris kertoi oikeudelle, että pyytäessään naapuriaan Mats Bertilsonia etsimään itselleen vaimoa, paikalla oli myös kirjuri Gabriel Johansson. Kämnerinoikeus tulkitsi tuomiossaan molemmat miehet kihlauksen todistajiksi. Oikeuden mukaan Zachriksen ja Malinin kihlaus oli toimitettu todistajien läsnä ollessa, vaikka miehet tapasivat parin erikseen. Mats ja Gabriel toimivat puhemiehinä ja

*Keskustelu,
1628. Kuva
Nationalmuseum,
Tukholma.*

he solmivat Zachriksen ja Malinin välille esisopimuksen tulevasta avioliitosta.¹⁰ Esisopimuksen voimaan tulon ehtona oli tosin se, että Malin mieltäisi Zachriksen miehen tavatessaan. Tuomiokirjan mukaan Malin suostui järjestelyyn vastaanottamalla Zachriksen hänelle lähettämät lahjat. Zachris kertoi sitten, että parin tavattua marraskuussa ja vaihdettua uudelleen lahjoja, he vahvistivat kihlauksen olemalla sukupuolilyhytydessä.¹¹

Tuomiokirjassa ei suoraan viitata vuoden 1686 kirkkolakiin, mutta tuomiokirjatekstiin on nostettu useita teemoja, jotka viittaavat kirkkolaissa mainittuihin laillisen ja sitovan kihlauksen vaatimuksiin. Mats Bertilssonin sekä Gabriel Johanssonin mainittiin toimineen parin välisen kihlauksen todistajina. Vuoden 1686 kirkkolaissa todetaan, että ”[e]i pidä myös kihlaisia pidettämän, josta ei *cahta cunniallilla Todistajata, Mies-wäestä, -- läsnä ole*”.¹² Kämnerinoikeus ei tässä tapauksessa tulkinnut lakia aivan kirjaimellisesti. Kihlauksen saattoi suorittaa sitovasti myös siten, että kihlattava pari oli eri paikkakunnilla ja kihlauksen suorittaja oli yhteydessä osapuoliin. Tärkeämmäksi nousi molempien osapuolten suostumus. Kirkko oli keskiajalta lähtien painottanut kihlautuvan parin henkilökohtaista suostumusta solmittavaan liittoon ja se oli kirjattu myös vuoden 1686 kirkkolakiin.¹³ Zachris oli lähtökohtaisesti se, joka laittoi kihlauksen alulle ja osoitti näin suostumuksensa. Malin puolestaan antoi ehdollisen suostumuksensa vastaanottaessaan Zachriksen lähettämät lahjat Matsilta ja vahvisti suostumuksensa myöhemmin antaessaan Zachriksen jäädä asumaan taloonsa.

Zachris oli onnistunut tehtävässään todistaa parin välillä vallinneesta sopimuksesta, sillä kämnerinoikeus tuomitsi parin välisen kihlauksen lailliseksi ja sitovaksi.¹⁴ Tämän jälkeen tuomioistuimen tehtävänä oli vielä selvittää, oliko pari Zachriksen väitteen mukaisesti todella ollut sukupuolilyhytydessä. Tapaus oli tuomioistuimen kannalta haasteellinen, sillä Malin ei ollut raskaana eikä näin kantanut näkyviä merkkejä sukupuolilyhytyden seurauksista. Malin kielsi Zachriksen väitteen, eikä mies pystynyt tuomaan oikeuden eteen silminnäkijätodistajia sukupuolilyhytydestä. Tästä syystä tuomioistuimelle ei jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin tuomita Zachris salavuoteudesta sakkoihin, koska hän oli tunnustanut yhdynnän Malinin kanssa. Malin sen sijaan määrättiin vapauttamaan itsensä salavuoteussytteenä vannomalla valan kuuden myötävannojan kanssa.¹⁵

Myötävannoja käytettiin, kun asian oikeuteen tuonut henkilö pystyi aihetodistein osoittamaan, että parin välinen yhdyntä oli hyvin todennäköisesti tapahtunut, mutta itse aktille ei löytynyt silminnäkijöitä. Syytetyn henkilön tuli hankkia rinnalleen henkilöitä, jotka vannoiivat henkilön olevan syytön. Myös henkilön itsensä tuli vannonaa syyttömyyttään. Myötävannojen löytäminen oli kytköksissä henkilön asemaan yhteisössä ja siihen, mitä yhteisön muut jäsenet hänestä ajattelivat. Jos yhteisö piti henkilöä syyllisenä, oli hänen vaikea löytää myötävannoja rinnalleen. Myötävannojen puuttuessa hänet tuomittiin rikoksesta.¹⁶

Tuomiokirjat eivät ikävä kyllä kerro, onnistuiko Malinin hankkia rinnalleen kuusi myötävannojaa, jotka olisivat vapauttaneet hänet Zachriksen esittämästä syytteenä. Malinia ei kuitenkaan olisi voitu tuomita esiaviollisesta yhdynnästä

sakkoihin. Vasta vuonna 1694 hallitsija antoi säädöksen, joka mahdollisti ensi kertaa salavuoteuteen eli esiaviolliseen yhdyntään syyllistyneen naisen sakottamisen. Ennen 1690-luvun puoliväliä naisen saattoi tuomita esiaviollisesta yhdynnästä sakkoihin ainoastaan rikoksen uusijana.¹⁷ Malinia ei ollut aiemmin tuomittu salavuoteudesta, joten rikoksen käsittelyn aikaan vuosina 1689–1690 Malin olisi joka tapauksessa jäänyt ilman sakkorangaistusta. Kirkossa toimitettavan häpeärangaistuksen hän olisi rikoksestaan saanut, mikäli hänet olisi siihen todettu syyllistyneen.

Esiaviollisia suhteita uuden ajan alussa tutkineen Marie Lindstedt Cronbergin mukaan nainen oli uuden ajan alussa se, joka syytti miestä avioliittolupauksen rikkomisesta.¹⁸ Miehet puolestaan useimmiten kiistivät naisen väitteet.¹⁹ Uuden ajan alun avioitumista tutkinut Malin Lennartsson on kuitenkin osoittanut, että 1600-luvulla Växjön tuomiokapitulin käsittelemistä tapauksista neljänneksessä nainen halusi purkaa kihlauksen. Samaan aikaan miesten osuus oli 50–60 prosenttia, lopuissa tapauksista päätös oli yhteinen.²⁰ Malinin ja Zachriksen tapaus ei siis ollut ainutlaatuinen, joskin niiden harvinaisten tapausten joukossa, joissa nainen kieltäytyi avioitumasta tai haki kihlaeroa. On todennäköistä, että osa tapauksista, joissa nainen halusi purkaa kihlauksen mutta ei ollut raskaana, selvitettiin tuomioistuinten ulkopuolella. Vaikka pari oli lain edessä lähes avioitunut, ei heillä ollut tarvetta sopia tulevan lapsen elatuksesta. Näin he saattoivat sopia suhteen purkamisesta kahden kesken, vaikka asiaa ei tällöin hoidettu lain kirjaimen mukaan.

Oletus siitä, että mies on se osapuoli, joka rikkoo kihlauksen tai lupauksen avioliitosta, on löydettävissä myös lainsäädännöstä. Vuoden 1686 kirkkolaissa todettiin, että

[j]os jocu wiettele Pijcan canssans macaman Awiokäskyn lupauxen alla nijn pitä hänen Jumalan Käskyn jälken sen awioxens ottaman ja ei händä ylönandaman. Jos hän kiellä Lupauxen ja ei taitta saada Sowindon nijn hän lykätän Maailmalliseen Oikeuteen siellä itzens oikiall tawalla wapah-taman.²¹

Mies oli lain mukaan se, joka antoi lupauksen ja hän oli se, joka oletettavasti lupauksen myös rikkoi. Vuoden 1686 kirkkolain lisäksi ruotsalaiset lainoppineet korostivat naisen asemaa hylättyinä osapuolena. Naisten tuli heidän mukaansa varautua hylkäämiseen hankkimalla todisteita miehen antamasta avioliittolupauksesta, jotta voisivat myöhemmin oikeudessa todistaa asiasta.²²

Avioliittolupaus tuli 1600-luvun lopulla todistaa tuomioistuimelle joko todistajien avulla tai kirjallisesti. Naiset onnistuivat harvoin osoittamaan konkreettisesti saaneensa lupausta avioliitosta. Yleensä he toivat oikeuteen todistajia, jotka kertoivat, kuinka pari oli käyttäytynyt yhdessä ja miten mies oli kohdellut naista. Naiset pyrkivät todistamaan, että miehet olivat käytöksellään saaneet heidät ja muut yhteisön jäsenet uskomaan parin avioitumiseen. Tällöin naiset olivat toimi-

neet vallitsevien normien mukaan; he olivat antautuneet yhdyntään avioliittolupaukseen luottaen.²³ Tarkastellussa tapauksessa kuitenkin Zachris Thomasson on se, joka pyrkii kaikkiin keinoin osoittamaan toimineensa luottaen parin väliseen sopimukseen tulevasta avioliitosta.

Miksi otat tämän niin raskaasti?

Opiskelija Ståhlberg oli kysynyt häneltä [Zachrikselta] [--], miksi hän ottaa tämän asian niin raskaasti sydämelleen, Zachris vastasi hänelle, olen tehnyt syntiä ja väärin, sillä olen joka yö kaupungissa ollessani maannut Malinin luona.²⁴

Zachris Thomasson valitti tilannettaan Turun tuomiokapitulissa, sillä hänen omaatuntoaan painoi se, että hän oli aina Turussa ollessaan maannut Malinin kanssa. Zachris oli toiminut hyvässä uskossa luottaen tulevaan avioliittoon. Ruotsissa kihlauksen aikana aloitettu sukupuolielämä oli kirkon oppien mukaan kielletty 1600-luvulla, mutta kansan parissa sallittu käytäntö. Ongelmia seurasi, jos kihlapari ei halunnut avioitua ja/tai suhteen seurauksena nainen tuli raskaaksi. Tapa perustui ajatukseen siitä, että avioliitto alkoi jo kihlauksesta.²⁵ Zachris olisi halunnut pitää kiinni sitoumuksestaan ja viedä Malinin vihille. Se, että Zachris otti asian niin raskaasti, herätti ihmetystä esimerkiksi opiskelija Ståhlbergissä. Myös tuomioistuimen kirjuri katsoi aiheelliseksi kirjata Ståhlbergin ja Zachriksen käymän keskustelun tuomiokirjaan, josta voidaan päätellä, että asia kiinnitti myös tuomioistuimen huomion.²⁶

Vuoden 1686 kirkkolaki kuvasi miehen aktiivisena ja aloitteellisenä toimijana. Mies vietti neidon, mies antoi lupauksen ja rikkoi sen. Nainen taas kuvattiin kirkkolaissa passiivisena toiminnan kohteena. Nainen oli se, jolle lupaus annettiin, hänet maattiin ja hylättiin. Toisaalta samaan aikaan naiselta edellytettiin itsenäistä toimintaa hänen suostuessaan kihlaukseen ja avioliittoon. Zachriksen ja Malinin suhde alkoi lainsäädännöstä peilautuvien sukupuolittuneiden toiminnan ideaalien mukaan. Zachris oli se, joka teki aloitteen avioitumisesta lähettämällä edusmiehensä etsimään sopivaa vaimoa. Malin puolestaan oli toiminnan kohde.

Naisella oli valta päättää, miten suhde eteni. Mies esitti naiselle lupauksen avioliitosta, mutta nainen lopulta päätti antautuisiko miehen kanssa seksuaaliseen kanssakäymiseen, joka vahvistaisi suhteen lähes avioliitoksi.²⁷ Nainen siis käytännössä päätti, kuinka sitovaksi parin välinen suhde muuttui, vaikka mies olikin aloitteellinen osapuoli. Malin käytti tätä oikeuttaan päättäessään, ettei parin suhde etenisi avioliittoon asti. Malin hylkäsi Zachriksen helluntaina 1689.²⁸

Zachris kertoi yllättyneensä Malinin ratkaisusta. Kun pari tapasi ensimmäisen kerran, Malin otti hänet vastaan taloonsa lämpimästi ja tarjosi hänelle ruokaa ja juomaa. Tämän jälkeen pari vaihtoi lahjoja. Malin sai hopeisen lusikan, yhden dukaatin ja monia muita pieniä lahjoja. Zachris sai puolestaan Malinilta uuden

*Lucas van Leyden,
Kihlaus, 1580–
1678. Kuva
Rijksmuseum
Amsterdam.*

paidan ja raidallisen kaulaliinan.²⁹ Zachris oli tehnyt tavoitteensa Malinin suhteen selväksi ystävänsä Matsin kautta; hän etsi itselleen vaimoa. Zachriksen ja Malinin toisilleen antamia lahjoja onkin hyvä tarkastella tässä valossa.

Lahjojen vaihtaminen kihlauksen yhteydessä oli Pohjois-Euroopassa yleinen tapa. Kosimis- ja seurusteluvaiheessa sekä kihlautumis- ja avioitumisseremonioissa lahjojen vaihtamisella, julkisella suutelemisella sekä esimerkiksi maljojen juonnilla oli omat tehtävänsä ja merkityksensä. Yhdessä syömisen ja juomisen oli tarkoitus sitoa paria yhteen.³⁰ Kihlautumisen yhteydessä lahjan antaja antoi lupauksensa uskollisuudestaan ja luottamuksestaan, vastaanottaja puolestaan hyväksyi lahjat merkinä myöntymisestä kihlaukseen.³¹

Kari Telsten mukaan myös miehen lupaus avioliitosta ja naisen antautuminen sukupuoliyhteyteen on verrattavissa lahjoihin.³² Nämä immateriaaliset lahjat sitoivat parin vuoden 1686 kirkkolain mukaan tiukemmin yhteen kuin materiaaliset lahjat, vaikka niillä oli merkittävä rooli kihlautumisessa. Kirkkolain mukaan materiaalisten kihlalahjojen vaihtaminen ei vaikuttanut liiton juridiseen pätevyyyteen. Merkittävämpää oli todistajien läsnä ollessa solmittu molemminpuoliseen vapaaehtoisuuteen perustunut sopimus kihlautumisesta.³³ Zachriksen ja Malinin tapauksen käsittelyssä kihlalahjat kuitenkin nousevat isoon rooliin. Zachris kuvaa parin yhteistä syömistä ja juomista sekä lahjojen vaihtamista osana kihlautumisprosessia. Hänen luottamuksensa parin välille solmittuun sopimukseen yhteisestä elämästä perustui osin vastavuoroisiin lahjoihin. Toisaalta materiaalisilla lahjoilla oli merkityksensä asian käsittelyssä, koska Malin ei ollut palauttanut Zachriksen hänelle antamia kihlalahjoja.

Kun Mats Bertilsson aloitti Zachriksen valtuuttamana avioliittoneuvottelut Malinin kanssa, hän välitti Malinille Zachriksen lähettämät lahjat. Malin kertoi kämnerinoikeudelle, että hän oli yrittänyt palauttaa nämä lahjat Zachrikselle kerrottuaan, ettei ollut mieltynyt mieheen. Zachris oli Malinin mukaan ottanut lahjat vastaan, mutta jättänyt ne ikkunalle lähtiessään. Tästä syystä lahjat olivat edelleen asian käsittelyn aikaan Malinin hallussa.³⁴ Zachriksen motiiveista jättää lahjat Malinin ikkunalaudalle ei kerrota tuomiokirjassa. Hän saattoi jättää lahjat ja toivoa, että Malin vielä muuttaisi mielensä. Zachriksen yksi motiivi viedä asia tuomioistuimeen olikin se, että hän saisi Malinille antamansa kihlalahjat naiselta takaisin. Zachris oli luopunut toivosta ja vakuuttunut siitä, ettei parin välinen kihlaus jatkuisi. Hän halusi saada lahjansa takaisin.

Zachriksen syyt tuoda asia oikeuteen olivat moraaliset ja taloudelliset. Hän halusi saada sieluunsa rauhan ja sovittaa tekonsa, mutta samalla hän halusi saada takaisin sen, joka kuului hänelle. Samalla tavalla toimi opiskelija Johannes Georgij Monaeus vuonna 1660, kun hän vaati Magdalena Michelsdotteria avioitumaan kanssaan tai korvaamaan hänelle kaikki ne kustannukset, jotka Johannes oli Magdalenan puolesta maksanut. Pari oli kihlautunut vuotta aiemmin, mutta nyt Magdalena halusi purkaa kihlauksen.³⁵ Zachris ei pyytänyt Malinia avioitumaan kanssaan, sillä Malinilla oli jo asian käsittelyn alkaessa toinen mies, jonka kans-

sa Malin myöhemmin avioitui.³⁶ Magdalena puolestaan kieltäytyi täysin avioitumasta Johanneksen kanssa.

Miehillä ei avioliittolupauksenrikkomistapauksissa ollut oikeastaan muita vaihtoehtoja kuin pyytää naista avioitumaan kanssaan tai pyytää kihlalahojoaan heiltä takaisin. Sekä Zachris että Johannes pyysivät takaisin myös heidän naisten edestä maksamiaan kustannuksia. Zachriksen kohdalla tämä tarkoitti maataloustuotteita, joita hän oli tuonut Malinin talouteen sekä hevosen lainausta, jolla porvaristalon tuotteita vietii markkinoille myytäväksi.³⁷

Jos nainen onnistui vakuuttamaan tuomioistuimen siitä, että mies oli antanut hänelle avioliittolupauksen, määrättiin mies osallistumaan suhteesta syntyneen lapsen elatukseen ja korvaamaan naiselle.³⁸ Korvauksen tarkoituksena oli palauttaa naisen kunnia ja osoittaa, että hän oli antautunut seksuaaliseen kanssakäymiseen miehen kanssa luottaen tulevaan avioliittoon. Miehen maksama korvaus rinnastui huomenlahjaan.³⁹ Miehellä ei ollut vastaavaa mahdollisuutta suhteessa naiseen, vaan miehet saattoivat hakea ainoastaan korvausta taloudellisista menetyksistä. Tämä liittyi kiinteästi sukupuolittuneeseen kunniakäsitteeseen. Naisen kunnia oli kytköksissä seksuaaliseen käytökseen, mutta kaikkia naisten esiaviollisia suhteita ei pidetty tuomittavina. Naiset, jotka makasivat kenen tahansa kanssa, eroteltiin tarkasti naisista, jotka olivat solmineet vakituisen ja hyväksytyyn sukupuolisuhteen.⁴⁰ Vakituinen esiaviollinen suhde, joka tähtäsi avioliittoon, ei pilannut naisen mainetta, mutta useat satunnaiset suhteet kyllä.

Miesten kunnia tai maine ei niinkään ollut kytköksissä seksuaalisuuteen, vaikka heiltä toki odotettiin normien mukaista käytöstä. Aina 1600-luvun puoliväliin asti miehen oletettiin olevan valmis avioitumaan naisen kanssa, jonka kanssa oli ollut sukupuoliyhteydessä, tai korvaamaan naiselle. Vuosisadan lopulla miehiltä ei enää odotettu avioitumista. Heidän tuli maksaa sakot lain rikkomisesta, mutta avioliitosta keskusteltiin vain, jos nainen vetosi avioliittolupauksen rikkomiseen.⁴¹ Jos nainen siis halusi, että kysymys avioliitosta nostetaan tuomioistuimessa esiin, hänen tuli kertoa saaneensa avioliittolupauksen mieheltä.

Zachris poti huonoa omaatuntoa, koska Malin vei häneltä mahdollisuuden avioitua ja saattaa heidän kihlauksen aikaisen yhdyselämänsä hyväksyttäväksi. Suhteen alkuvaiheessa Zachris oli saanut toimia, kuten mieheltä odotettiin. Hän oli ollut aloitteellinen suhteen aloittamisessa ja kihlauduttaessa. Malin vei Zachrikselta mahdollisuuden saattaa päätökseen sen, minkä hän oli aloittanut. Malin toimi tapauksen käsittelyn aikana miehelle tyypillisellä tavalla: hän kielsi seksuaalisen kanssakäymisen. Yhdynnän kieltäminen oli Gudrun Anderssonin mukaan miehinen toimintastrategia.⁴²

Malinin ja Zachriksen tapauksen pohjalta näyttää siltä, että osapuolten toimintatavat olivat kytköksissä siihen rooliin, johon ihminen oikeuden edessä asetettiin tai jonka hän itse otti. Avioliittolupauksen rikkomisesta syyttänyt henkilö pyrki aina osoittamaan toimineensa oikein ja hyvässä uskossa. Syytetty puolestaan pyrki kiistämään häntä kohtaan esitetyt syytteet tai esittämään perusteluja

sille, miksi ei halunnut pitää kiinni sopimuksesta. Molemmat osapuolet esittivät itsensä paremmassa valossa kuin toisen ja tähän myös Malin ja Zachris pyrkivät.

Zachriksen ja Malinin tapauksessa kyse oli seksuaalisen kanssakäymisen ja kihlalahjojen lisäksi siitä, miten pari oli elänyt yhdessä lyhyeksi jääneen suhteensa aikana. Kämnerinoikeuden yhtenä tehtävänä oli selvittää, oliko parin välillä vaihdetut tuotteet ja palvelukset tehty yksityisten henkilöiden vai puolisoitten välillä.⁴³ Myös tästä syystä parin suhteen laadun selvittäminen oli tärkeää. Se, miten parin yhteistyötä ja yhdessä elämistä kuvattiin, kertoo parin välisen yhteistyön lisäksi myös mieheydestä, naiseudesta sekä talouden sisäisistä auktoriteettisuhteista.

Talonpoika porvaristaloudessa

Zachris Thomasson halusi päästä isännäksi kaupunkiin. Tämä olisi mahdollista avioitumalla turkulaisen kunniallisen lesken kanssa. Porvari Johan Kimalaisen leski Malin Jörensdotter oli kaikkea sitä, mitä Zachris toivoi. Malinin puolisona Zachris pääsisi isännäksi kirkkokorttelissa Hämeenkadun varrella sijainneeseen Kimalaisen taloon. Kimalaiset kuuluivat alempaan porvaristoon, joilla oli talon hyvästä sijainnista huolimatta melko pieni talous. Juuri ennen Malinin miehen kuolemaa talouteen kuului Malinin ja hänen miehensä lisäksi piika. He omistivat käräyt, mutta eivät hevosta.⁴⁴

Talvella 1689 Zachris toi oman hevosensa kaupunkiin, jotta talon tuotteita voitiin viedä markkinoille myytäväksi. Zachris kertoi matkanneensa markkinoille myymään tuotteita ja ostaneensa markkinoilta sitä, mitä talossa tarvittiin.⁴⁵ Hän pyrki osoittamaan, että oli käyttäytynyt Kimalaisen talossa kuin isäntä, joka vastasi porvaristalossa kaupankäynnistä.⁴⁶ Tämä tarkoitti myös sitä, että Malin oli hyväksynyt hänen asemansa ja antanut hänen toimia kuten talon isäntä. Zachris kertoi myös tuoneensa maalta erilaisia maataloustuotteita Malinin talouteen. Hän oli tuonut muun muassa maltaita, pellavaa, kauraa ja heinää.⁴⁷ Zachris halusi osoittaa oikeudelle, että hän oli toiminut Malinin talouden parhaaksi.

Malin oli leskenä talon pää ja vastasi talouden hoidosta ja porvariselinkeinon eli kaupankäynnin jatkamisesta. Leskenä naisen asema uuden ajan alun yhteiskunnassa oli itsenäisimmillään. Hänellä oli oikeus tehdä sopimuksia, omistaa ja hallita kiinteistöjä sekä toimia lapsilleen holhoajana yhdessä sukulaisten kanssa. Lisäksi leski sai valita puolisonsa itse ja avioitua itsenäisesti ilman naittajaa. Kun leski avioitui uudelleen, hän luopui asemastaan ja hänen uudesta miehestään tuli perheen ja talouden pää.⁴⁸ Alemmaan porvaristoon kuuluvana Malin oli todennäköisesti ollut aktiivisesti osana miehensä Johanin liiketoimia. Hän tiesi, miten kauppaa käytiin ja tunsii miehensä yhteistyöverkoston.⁴⁹ Malin halusi varmistaa, että hän löytäisi hyvän isännän taloonsa ennen kuin muodostaisi pysyvän liiton miehen kanssa.

Zachris oli tarkkailun alla. Malin pohti, miellyttäisikö mies häntä ja olisiko Zachris sopiva isäntä taloon. Lopputulema oli, ettei Zachris Malinin mielestä ollut sopiva Kimalaisen talon isännäksi. Malin oli tehnyt päätöksensä pääsiäisen

alla 1689. Parin välillä puhemiehenä toiminut Mats Bertilsson oli silloin tavannut Malinin Turussa, ja Malin oli kertonut, että haluaa palauttaa Zachriksen antamat kihlalahjat. Malinilta kysyttiin kämnerinoikeudessa, miksi hän ei halunnutkaan avioitua Zachriksen kanssa. Malin vastasi, että mies oli rampa sekä taipuvainen tekemään rikoksia.⁵⁰ Tämä tarkoitti sitä, ettei Zachris ollut kykenevä suoriutumaan porvarilta vaadittavista tehtävistä eikä hän myöskään ollut kunniallinen mies, kuten porvareilta edellytettiin.

Malinin strategia oli esittää oikeudelle, ettei parin välillä koskaan tapahtunut yhdyntää. Hän valitsi tämän strategian, sillä ilman yhdyntää parin välisen kihlauksen purkaminen olisi ollut yksinkertaisempaa kuin jos he olisivat maanneet yhdessä kihlautumisen jälkeen. Hän pyrki myös osoittamaan, että parin välinen suhde oli ennemminkin kauppa- ja yhteistyösuhde. Tässä hän epäonnistui, sillä oikeuden mukaan Zachris pystyi osoittamaan eläneensä Kimalaisen talossa ja yhdessä Malinin kanssa kuin kihlapari. Yhtenä perusteena oli se, että Zachris kertoi saaneensa talouden avaimet käyttöönsä. Opiskelija Ståhlberg todisti myös, että vieraillessaan Kimalaisen talossa, Zachris oli ollut talossa kuin kotonaan, käyttänyt avaimia ja tarjonnut hänelle paloviinaa ja leipää.⁵¹

Avaimet ja talouden ruokavarojen hallinta on yleensä liitetty vaimojen tehtäviin. Nainen sai avaimet haltuunsa avioliiton kautta tultuaan talon emännäksi, ja mies saattoi esimerkiksi rangaista vaimoaan ottamalla avaimet häneltä pois.⁵² Zachris pyrki kertomuksellaan osoittamaan, että Malin oli antanut hänelle valtaa taloudessa. Hän oli kuitenkin saanut valtaa, joka yleensä liitetään naiseen. Tarkoittaako tämä sitä, että Zachriksen saama valta oli feminiinistä? Todennäköisesti kyse ei ole tästä vaan siitä, että talouden sisäinen valta saattoi jakautua myös muuten kuin huoneentaulun esittämän mies–vaimo dikotomian mukaan.

Talonpoikaistaloudessa vallan jakautumiselle oli myös tärkeämpiä tekijöitä kuin sukupuoli. Näitä tekijöitä olivat muun muassa henkilön ikä, taidot ja luonne.⁵³ Malinin ja Zachriksen yhteisessä taloudessa Malin oli se, joka edusti taidoiltaan kokenempaa henkilöä. Hän oli ollut naimisissa porvarin kanssa ja johtanut porvaristaloutta yhdessä miehensä kanssa. Zachriksella puolestaan ei ollut vastaavaa kokemusta, sillä hän oli talonpoika. Malinin ja Zachriksen työnjako, joka ensi silmäykseltä näyttää kääntyneen päällelleen, onkin tehty kokemuksen mukaan, eikä se perustu sukupuoleen kiinnittyneisiin toimintamalleihin. Niin kauan kuin Malin ja Zachris eivät olleet virallisesti vihittyjä, toimi Malin talon päässä. Hän tarkasteli samalla, olisiko Zachriksesta isännäksi antamalle hänelle vastuullisia tehtäviä kuten avainten ja sitä kautta taloustavaroiden hallinnan. Zachris sai myös osallistua kaupankäyntiin.

Malin oli alemman porvaristoon kuulunut emäntä. Alemman porvariston naisilla oli tärkeä rooli omien talouksiensa lisäksi kaupunkiyhteisöissä siveellisyysden valvontaan liittyneissä kysymyksissä myöhäiskeskiajalta aina modernin ajan kynnykselle. Tukholmassa myöhäiskeskiajalla alemman porvariston rouvat suorittivat tarkastuksia, joiden tarkoituksena oli löytää aviottoman lapsen synnyttäneet naiset. He tutkivat oliko maito noussut epäiltyjen naisten rintoihin. Tätä tehtävää

toimittivat ainoastaan alemman porvariston naiset, jotka olivat kauppiaiden ja käsityöläisten vaimoja.⁵⁴ Kirsi Vainio-Korhonen on tuonut esiin kuinka alemman porvariston ja käsityöläisten rouvat toimivat kättilön ammatissa 1700-luvun Turussa. Heidän ammattiinsa kuului synnytyksissä avustamisen lisäksi toimia asiantuntijoina lapsen murhaan tai ylipäättään naimattoman naisen raskauteen liittyneissä tapauksissa.⁵⁵ Malin kuului tähän viiteryhmään, joka oli aktiivinen toimija omassa kodissaan ja omassa taloudessaan, mutta myös sen ulkopuolella. Hän kantoi vastuun talosta ja pohti tarkasti kenet valitsisi tulevaksi puolisoikseen ja Kimalaisen porvaristalon isännäksi.

Hylätty talonpoika ja porvarisleski

Malinin ja Zachriksen tapaus kuului avioliittolupauksenrikkomistapausten joukossa vähemmistöön: mies syytti naista lupauksen rikkomisesta. Nopealla silmäyksellä näyttää siltä, että tapauksessa Zachris omaksui naiselle ominaisen tavan hoitaa asiaa ja Malin miehisen. Mies tunnusti ja nainen kiisti kaiken. Zachris otti syyttäjän aseman, ja Malin asettui puolustautumaan. Koska vuoden 1686 kirkkolaissa mies oletetaan lähtökohtaisesti lupauksen rikkojaksi ja valtaosassa uuden ajan alussa Ruotsissa käsitellyistä avioliittolupauksenrikkomistapauksista mies oli syytteisiin vastaava osapuoli, on miesten käyttämät toimintastrategiat määritelty nimenomaan miehiseksi. Malinin ja Zachriksen tapaus kuitenkin osoittaa, että osapuolten toimintaa ei tulisi tulkita pelkästään miehiseksi tai naiselliseksi, vaan myös heidän oikeudessa ottamiensa ja saamiensa roolien tai aseman kautta.

Kun tarkastellaan Malinin ja Zachriksen eloa yhteisessä taloudessa, näyttää siltä, että Malin toimi kuten mies ja Zachris kuin vaimo. Zachris oli kokemattomampi porvariselinkeinon liittyneissä asioissa kuin Malin. Lisäksi Malin omavaltaisena leskenä hallitsi taloutta ja Zachriksen tuli suostua tähän. Zachriksen ja Malinin tapaus tuo esiin sen, että ihmisten toiminta ei ollut uuden ajan alussa kytköksissä pelkästään heidän sukupuoleensa. Tutkimuksessa on otettava huomioon sukupuolen lisäksi muita tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten miehet ja naiset käyttäytyivät taloudessa. Ihmisen asemaan kotitaloudessa vaikuttivat hänen sukupuolensa lisäksi muun muassa ikä ja kokemus. Ihmisen asemaa, toimintaa ja toimintamahdollisuuksia perheessä ja kotitaloudessa ei määrittänyt pelkästään sukupuoli tai huoneentaulu.

Patriarkaalinen järjestelmä oli hienovaraisempi ja vivahteikkaampi kuin huoneentaulun karkea malli antaa olettaa. Hierarkkisia suhteita ja ihmisten asemaa määrittivät lisäksi heidän henkilökohtaiset ominaisuutensa, kokemuksensa ja ikänsä. Tuomioistuimessa ihmisten toimintaa puolestaan määrittivät heidän asemansa suhteessa esitettyihin syytöksiin enemmän kuin heidän sukupuolensa. Malin ja Zachris tiesivät tämän. Malin tiesi, että hänellä oli valta päättää avioitumisestaan ja toi sen esiin jo suhteen alkuvaiheessa. Zachris puolestaan joutui hyväksymään, etteivät hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa tyydyttäneet Malinin odotuksia.

Malin Jörensdotter ei viettänyt loppuelämäänsä leskenä Kimalaisen talon johdossa, vaan valitsi uuden puolison jo hänen ja Zachris Thomassonin tapauksen käsittelyn aikana. Malin avioitui tammikuussa 1690 Nils Knutsonin kanssa.⁵⁶ Ilmeisesti Nils miellytti Malinia enemmän ja hän oli Malinin mielestä soveliaampi Kimalaisen talon isännäksi kuin Zachris. Nilsin ja Malinin talous oli kuitenkin vaatimattomampi kuin Zachriksen ja Malinin suhteen aikana. Vuonna 1692 talouteen ei enää kuulunut piikaa eikä kärryjä.⁵⁷ Malinin ja Zachriksen välien selvittely oli verottanut Kimalaisen talon varallisuutta. Zachris oli jättänyt jälkensä Malinin elämään ja talouteen, vaikka ei päässyt talon isännäksi.

Vitteet

- 1 Kansalliskirjasto (KA), Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (-1809), Turun kämmerinoikeuden tuomiokirjat (TKO) 20.9.1689, 310–312.
- 2 Anna Hansen, *Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet*. Uppsala Universitet, Uppsala 2006, 214–223; Malin Lennartsson, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Lund University Press, Lund 1999, 98, 137; Marie Lindstedt Cronberg, *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Lunds Universitet, Lund 1997, 172; Anu Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalousoikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1990, 236–240.
- 3 *Kircko-Laki Ja Ordningi 1686. Näköispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden 1686 kirkkolain suomennoksesta* (KL 1686). Toim. Lahja-Irene Hellemaa, Anja Jussila & Martti Parvio, SKS, Helsinki 1986, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § XIV., 23.
- 4 KL 1686, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § I., 21.
- 5 Petri Karonen, *Kämmerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1994, 182.
- 6 KL 1686, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § I., 21–22.
- 7 KL 1686, XVI. Erosta Kihlaxis ja Awiokäskys. § I., 25.
- 8 KL 1686, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § XIII., 23; ks. myös Mia Korpiola, *Between Betrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200–1600*. Brill, Leiden 2009, 302; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 240–246.
- 9 Mari Välimäki, ”Jotakin vanhaa, jotakin uutta. Kihlaus ja avioituminen 1600-luvulla”, Meri Heinonen & Marika Räsänen (toim.), *Pohjoinen reformaatio*. Turku Center for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2016, 345–346; Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 300–302.
- 10 Nils Söderlind, ”Svenska prästerskapet och folkliga bröllopseder under 1600-talet”, *Kyrkohistorisk årsskrift* 51 (1951), 5–6.
- 11 KA, TKO 15.10.1689, 337.
- 12 KL 1686, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § X, 23.
- 13 KL 1686, XV. Kihlamisest ja Awiokäskystä. § X, 23; Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 391–392.
- 14 KA, Raastuvanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat (-1809), Turun raastuvanoikeuden tuomiokirjat (TRO) 15.10.1689, 338.
- 15 KA, TRO 7.4.1690, 177.
- 16 Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 157.

- 17 Seppo Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1996, 118–119.
- 18 Lennartsson, *I säng och säte*, 98, 137; Lindstedt Cronberg, *Synd och skam*, 172.
- 19 Gudrun Andersson, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Uppsala Universitet, Uppsala 1998, 198–203.
- 20 Lennartsson, *I säng och säte*, 98, 137. Ks. myös Veli Pekka Toropainen, *Päättäväiset porvarskat. Turun johtavan porvariston naisten toimijuus vuosina 1623–1670*. Turun yliopisto, Turku 2016, 145–146.
- 21 KL 1686, XV, Kihlomisest ja Awioikäskystä, § XIV., 23.
- 22 Mari Välimäki, ”Responsibility of a Seducer? Men, Women, and Breach of Promise in Early Modern Swedish Legislation”, Marianna G. Muravyeva & Raisa Maria Toivo (toim.), *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge, New York 2013, 195.
- 23 Hansen, *Ordnade hushäll*, 214; Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 202.
- 24 ”Stud: Ståhlbärgh frågat [--] hwarföre han lägger dheen saak så hårdt på hierat, Zachris honom swarat, iagh haar syndat och illa gjordt, ty iagh hafwer hwar natt iagh j Stadhen warit legat hoos Malin.” KA, TKO 20.9.1689, 312.
- 25 Tiina Miettinen, *Piikojen valtakunta. Nainen, työ ja perhe 1600–1700-luvuilla*. Atena, Jyväskylä 2015, 121–122; Hansen, *Ordnade hushäll*, 225–226; Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 188–189, 191–192; Pentti Lempiäinen, ”Kihlausaktin liturginen sisältö”, Pentti Laasonen (toim.), *Investigatio memoriae patrum. Libellus in honorem Kauko Pirinen*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki 1975, 465–467.
- 26 Tuomiokirjoihin kirjattiin tuomioistuimen käsittelemät tapaukset ja tuomiot sekä tuomioiden perusteet. Tarkoitus ei ollut kirjata ylös kaikkea tuomioistuimessa tapahtunutta, vaan ne seikat, jotka perustelivat käsittelyn lopuksi julistettua tuomiota tai toivat esiin asian käsittelyn kannalta tärkeää informaatiota. Tämä oli tarpeen, sillä hovioikeus valvoi alioikeuksien kuten kämmerinoikeuden toimintaa tuomiokirjojen kautta. Tuomiokirjat lähetettiin puhtaaksi kirjoitettuna tuomiovuoden päätteeksi hovioikeuteen tarkastettaviksi. Raisa Maria Toivo, ”Discerning Voices and Values in Finnish Witch Trials Records”, *Studia Neophilologica* vol. 84, suppl. 1/2012, 145.
- 27 Kari Telste, Brutte løfter, *En kulturhistorisk studie av av kjønn og ære*. Univeristet i Oslo, Oslo 2000, 72, 204.
- 28 KA, TKO 20.9.1689, 310–311.
- 29 KA, TKO 20.9.1689, 310–311.
- 30 Hanna Kietäväinen-Sirén, *Erytynen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 2015, 95–99; John R. Gillis, ”From Ritual to Romance: Toward an Alternative History of Love”, Carol Z. Stearns ja Peter N. Stearns (eds), *Emotion and Social Change. Toward a New Psychohistory*. Holmes & Meier, New York & London 1988, 90–97, 103–108.
- 31 Korpiola, *Between Betrothal and Bedding*, 195; ks. kihlalahjoista myös Söderlind, ”Svenska prästerskapet”, 11–14.
- 32 Telste, *Brutte løfter*, 72, 204.
- 33 KL 1686, XV, Kihlomisest ja Awioikäskystä, § XII., 23.
- 34 KA, TKO 20.9.1689, 311–312.
- 35 KA, TKO 5.7.1660, 145.
- 36 KA, TKO 20.9.1689, 310; TRO 2.6.1690, 263.
- 37 KA, TRO 6.11.1689, 364–365.
- 38 Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 190; Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 203–204.
- 39 Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 105–106.
- 40 Miettinen, *Piikojen valtakunta*, 89. Ks. myös Aalto, *Kirkko ja kruunu*, 188–190.
- 41 Hansen, *Ordnade hushäll*, 217–218.

- 42 Andersson, *Tingets kvinnor och män*, 199–202.
- 43 KA, TRO 15.10.1689, 336.
- 44 Talon sijainti ja varallisuus selviävät vuoden 1688 manttaaliluettelosta sekä vuoden 1690 Turun suomalaisen seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelosta, josta löytyvät myös seurakunnassa vihityt. KA, Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä, Tositekirja 7380 (1688), 4120; KA, Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, Suomalaisen seurakunnan syntyneet, Suomalaisen seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelo 1689–1693, Anno 1690 Uthj Finska Församblingen Wijgde (28.1.1690).
- 45 KA, TKO 20.9.1689, 310–312.
- 46 Kekke Stadin, *Stånd och genus i stormaktstidens Sverige*. Nordic Academic Press, Lund 2009, 234.
- 47 KA, TKO 6.11.1689, 364–366.
- 48 Hanne Marie Johansen, "Widowhood in Scandinavia - an introduction", *Scandinavian Journal of History* vol. 29, 3–4/2004, 182; Kirsi Vainio-Korhonen, *Käsin tehty. Miebelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1998, 36; Pylkkänen, *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet*, 308–316.
- 49 Stadin, *Stånd och genus*, 88, 91–93, 256.
- 50 KA, TKO 20.9.1689,
- 51 KA, TKO 20.9.1689, 311; KA, TKO 15.10.1689, 336–337.
- 52 Andreas Marklund, *I hans hus. Svensk manlighet i historisk belysning*. Boréa, Umeå 2004, 146–149.
- 53 Raisa Maria Toivo, *Witchcraft and Gender in Early Modern Society. Finland and the Wider European Experience*. Ashgate, Aldershot 2008, 147–149.
- 54 Marko Lamberg, "Med mjölk i spenarna men utan man. Ogifta mödrar i senmedeltidens Stockholm", *Historisk Tidskrift för Finland* vol. 83, 3/1998, 507–508.
- 55 Kirsi Vainio-Korhonen, *Ujostelemattomat. Kätilöiden, synnytysten ja arjen historiaa*. WSOY, Helsinki 2012, 39–46, 161–169.
- 56 KA, Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, Suomalaisen seurakunnan syntyneet, Suomalaisen seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelo 1689–1693, Anno 1690 Uthj Finska Församblingen Wijgde (28.1.1690).
- 57 KA, Läänintilit, Turun ja Porin läänin tilejä, Tositekirja 7391 (1692), 4091.